

3. НАУКОВІ СЕМІНАРИ-ПРАКТИКУМИ

Віра Петрівна Чудакова,

науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
науковий кореспондент Інституту
психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
психолог, тренер, старший викладач,
консультант, коуч,
м. Київ, Україна

УДК 159.9:37.07:005.95]:001.895

Продовження публікації: початок у № 2; 3–4; 5; 6; 7 за 2012 р.; у № 1 (8); 2 (9); 3 (10); 6 (13); 7 (14); 8–9 (15–16); 10 (17); 11 (18); 12 (19) за 2013 р.; у № 1 (20); 2 (21); 3 (22), 4 (23), 5 (24); 6 (25); 7 (26); 8 (27); 9–10 (28–29); 11 (30); 12 (31) за 2014 р.; у № 1 (32); 2 (33); 3 (34) 4 (35); 5 (36); 6 (37); 7 (38); 8 (39); 9 (40); 10 (41); 11 (42); 12 (43) за 2015 р.; 1 (44) за 2016 р.

ВИКОРИСТАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА Р. КЕТТЕЛЛА У ДОСЛІДЖЕННІ «ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ» – КРИТЕРІЯ СФОРМОВАНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Й КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

І частина, продовження у наступному номері.

В публикации представлены особенности использования теста-опросника Р. Кеттелла 16 PF в исследовании критерия «индивидуально-психологические особенности личности», который является составляющей интегральной характеристики «индивидуально-психологические особенности и эмоционально-волевая сфера личности», которая показывает уровень сформированности психологической готовности к инновационной деятельности и конкурентоспособности личности. В статье представлены: общая характеристика, история создания, разработка, использование статистического анализа, формы и варианты вопросников теста, адаптация и стандартизация теста, диагностические и коррекционные возможности и ограничения, область применения теста Р. Кеттелла.

Ключевые слова: инновационная деятельность, конкурентоспособность личности, психологическая готовность к инновационной деятельности, индивидуально-психологические особенности личности, психолого-организационная технология, тест-опросник Р. Кеттелла.

The publication presents the features of the use of the test-questionnaire R. Cattell 16PF in the study "individual psychological characteristics of personality", which is an integral part of the characteristics of "individual psychological characteristics and emotional and volitional personality" of formation of psychological readiness for innovation and competitiveness of the individual. Presented are: general characteristics, history of creation and development, the use of statistical analysis, forms and variants of the test questionnaires, their adaptation and standardization, of diagnostic and correction capabilities and limitations, the application area of the R. Cattell test.

Key words: innovation, competitive personality, psychological readiness for innovation, individual psychological characteristics of personality, psychological and organizational technology, of the test-questionnaire R. Cattell.

У цьому номері пропонуємо публікацію, де представлено особливості використання тесту Р. Кеттелла 16 PF у дослідженні «індивідуально-психологічних особливостей особистості», що є складовою інтегральної характерис-

тики «індивідуально-психологічних особливостей та емоційно-вольова сфера особистості» сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості.

Продовжуємо висвітлювати досвід впровадження у практику діяльності освітніх організацій різних типів *моделей* «психолого-організаційної технології» формування готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності. У попередніх випусках журналу «Освіта та розвиток обдарованої особистості» у рубриці «Наукові семінари-практикуми» нами здійснено опис комплексної системи науково-методичного забезпечення їх впровадження [4–7]. Пропонуємо здійснити екскурс сторінками публікацій, у яких подано:

- Майстер-клас «Коучинг як засіб розвитку обдарованої особистості та формування успішних життєвих стратегій», що опубліковано у № 2, 2012 р.;

- Програму спецкурсу (семінару-тренінгу) «Управлінська компетентність керівника з формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах освітнього середовища ЗНЗ», що подано у № 4 (11), 2013 р.;

- Загальну характеристику *науково-методичного забезпечення психолого-організаційної технології* формування готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності, що висвітлено у № 3–4, 2012 р.;

- 1.1. *Модель експертизи організаційно-інноваційного середовища освітньої організації*, описано дослідження «Рівня розвитку педагогічного колективу» та його соціально-психологічні характеристики, що подано у № 5; 6; 7, 2012 р.;

- Загальну характеристику експертизи організаційно-інноваційного середовища освітньої організації. Описано алгоритм проведення та інтерпретацію результатів експертизи: за методикою «Оцінювання характеристик колективу», у № 1 (8), 2013 р.; за методикою «Оцінювання мотиваційного середовища», у № 2 (9), 2013 р.; за методикою «Оцінювання функції керівництва», у № 3 (10), 2013 р. Також було подано узагальнені результати експертизи організаційно-інноваційного середовища освітньої організації, у № 6 (13), 2013 р.;

- 1.2. *Корекційну модель створення сприятливого організаційно-інноваційного середовища освітньої організації*, що висвітлено у № 7 (14), 2013 р.;

- Дослідження *«інноваційності»* персоналу освітніх організацій як показника сформованості готовності до інноваційної діяльності, що подано у № 8–9 (15–16), 2013 р.;

- 2. *Моделі експертизи та корекції психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності*, що опубліковано у № 10 (17), 2013 р.

- Дослідження інтегральної характеристики *«ставлення особистості до своєї професійної діяльності»*, що висвітлено у № 11 (18); 12 (19), 2013 р.;

- Дослідження інтегральної характеристики *«ставлення особистості до себе як професіонала»*, у № 1 (20), 2014 р.; *самооцінки професійно-важливих якостей*, у № 2 (20), 2014 р.; *суб'єктивного «локусу контролю»*, № 3 (22); 4 (23); 5 (24); 6 (25); 7 (26); 8 (27), 2014 р.;

- Дослідження інтегральної характеристики *«мотиваційних показників»* сформованості психологічної

готовності до інноваційної діяльності; *направленості мотивації* у № 9–10 (28–29) 2014 р.; рівня прагнення до самоактуалізації, у № 11 (30); 12 (31), 2014 р.; № 1 (32); 2 (33); 3 (34), 2015 р.; прагнення (ставлення) до самовдосконалення, у № 4 (35); № 5 (36), 2015 р.; мотиваційного профілю, у № 6 (37); 7 (38); 8 (39) 2015 р.;

- Дослідження інтегральної характеристики *«індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольова сфера особистості»*, у № 9 (40), 2015 р.;

- Дослідження *«порогу активності»* – представлення інформаційно-сміслового, діагностично-інтерпретаційного та прогностичного компонентів дослідження «порогу активності», що подано у № 10 (41); 11 (42) 2015 р.;

- Дослідження інформаційно-сміслового компоненту «вольового самоконтролю» у 12 (43) 2015 р.

Метою цієї публікації є представлення особливості використання тесту Р. Кеттелла у дослідженні *«індивідуально-психологічних особливостей особистості»*, що є складовою інтегральної характеристики «індивідуально-психологічних особливостей та емоційно-вольова сфера особистості» сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості.

Для реалізації поставленої мети використовувались такі методи наукового дослідження, як: *аналіз літератури з проблеми, теоретичний аналіз проблеми; проведення пілотажного дослідження; психолого-педагогічний експеримент; психолого-педагогічні діагностичні методики; метод експертних оцінок; методи математичної статистики; метод активного соціально-психологічного навчання та коучингу*. Математичне оброблення даних здійснювалось за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 20).

Дослідження здійснювалось у межах виконання науково-дослідних тем Інституту педагогіки НАПН України: «Технологія формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах»; «Науково-методичне забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах швидкозмінного середовища: соціально-профорієнтаційний аспект»; «Науково-методичне забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах до професійної підготовки» [4–7].

За результатами дослідження нами розроблена «Психолого-організаційна технологія формування готовності персоналу організацій до інноваційної діяльності» (далі – «Технологія»). Її впровадження уможливило надання психологічної допомоги психологам, персоналу освітніх організацій, управлінцям всіх рівнів, спрямовану на розв'язання певних психологічних і організаційних проблем в умовах здійснення інноваційної діяльності. За основу взято технологічний підхід, головне призначення якого полягає у розробленні (проекуванні) та впровадженні спеціальних гуманітарних (людинознавчих) технологій, різновидом якої є *психолого-організаційна технологія*, спрямована на розв'язання конкретних проблем в організації.

«Технологія» складається із двох *взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих частин* [4–7].

I. *Модель експертизи й корекції організаційно-інноваційного середовища освітніх організацій* (зовнішні умови), складовими якої є: 1.1. Модель експертизи організаційно-інноваційного середовища освітніх організацій; 1.2. Модель створення сприятливого організаційно-інноваційного середовища освітніх організацій. Результати їх впровадження представлено у авторських публікаціях [6; 7].

II. *Модель експертизи й корекції психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності* (внутрішні умови), складовими якої є: 2.1. Модель експертизи психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності; 2.2. Модель багаторівневого рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Психологічні засоби самовдосконалення і розвитку творчого потенціалу особистості». Результати їх впровадження представлено у авторських публікаціях [5; 6; 7].

Кожна з моделей «Технології» відповідає дослідженню внутрішніх та зовнішніх умов упровадження інновацій і містить такі основні компоненти, як: інформаційно-смысловий, діагностично-інтерпретаційний, прогностичний, корекційно-розвивальний.

З метою проведення експертизи внутрішньої психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності використовуємо валідний та надійний психолого-діагностичний інструментарій, що надає можливість дослідити наступні оцінювальні показники та параметри:

– *інтегральний показник «інноваційність»* – дає змогу визначити та оцінити рівень інноваційності (позитивний, нульовий, негативний), тенденцію інноваційності (теоретико-інтелектуальна, емоційно-практична);

– *задоволеність професійною діяльністю* (задоволеність професією, ставлення до діяльності сьогодні та на перспективу, задоволеність життєвих потреб у процесі професійної діяльності);

– *самоусвідомлення себе як фахівця* (локус контролю, самооцінка професійно важливих якостей);

– *мотиваційні характеристики* (мотиваційний профіль, спрямованість мотивації, самоактуалізація, ставлення до самовдосконалення, індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольовий самоконтроль).

У цій публікації предметом обговорення є використання тесту Р. Кеттелла у дослідженні «*індивідуально-психологічних особливостей особистості*».

Загальна характеристика тесту Кеттелла для дослідження психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості

Дослідження «*індивідуально-психологічних особливостей особистості*» здійснено нами за допомогою методики багаторічного дослідження особистості Р. Кеттелла – «багаторічного особистісного опитувальника 16 PF» (Sixteen Personality Factor

Questionnaire). Тест *призначений* для опису широкої сфери індивідуально-особистісних відносин. Тест-опитувальник розроблявся в рамках дослідження структурних елементів особистості (разом із підходами Дж. Гілфорда, Г. Айзенка та ін.) [8].

Однією з відмінних рис тесту Кеттелла є його орієнтація на виявлення відносно незалежних 16 факторів (шкал, первинних рис) особистості. За цією методикою нами отримано *16 оцінок факторів першого рівня та 4 – другого рівня (табл. 1)*. Разом отримані вектори створюють багатомірний простір, що дозволяє у процесі нашого дослідження з'ясувати співвідношення інтегральних показників «інноваційності» – критерію сформованості психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності з «векторами базового простору рис особистості» [8; 9].

Основою виникнення методики є положення теорії рис, сформульоване Г. Олпорт. Відповідно до нього особистість розглядається як сукупність певних рис. Багатофакторне вивчення особистості Р. Кеттеллом дозволило виявити індивідуально-психологічні особливості особистості, її диспозиційні характеристики. Методика багаторічного вивчення особистості Р. Кеттелла *дозволяє* виявити індивідуально-психологічні особливості особистості, а також її диспозиційні характеристики. За допомогою цієї методики *можна* широко охопити особистісну сферу.

Структура факторів опитувальника *відображає* імовірнісну модель індивідуально-психологічних властивостей особистості. При накладанні на групову модель тієї ж вибірки, до якої належить людина, вона *демонструє* індивідуальну своєрідність конкретної особистості та *дозволяє* з певною долею вірогідності прогнозувати реальну поведінку за певних життєвих ситуацій.

У нашому дослідженні тест Р. Кеттелла використано з метою вивчення впливу рис особистості на тенденцію та активність персоналу освітніх організацій у процесі здійснення інноваційної діяльності. Нами визначено певні аспекти особистісних проблем, а за результатами їх експертизи запропоновано корекційні шляхи та механізми їх розв'язання, внутрішні ресурси для компенсації тих якостей, відсутність яких утруднює процес формування психологічної готовності до інноваційної діяльності та їх конкурентоздатності.

Історія створення та розробки тесту Р. Кеттелла

У процесі дослідження структурних елементів особистості Р. Кеттелл намагався побудувати структуру особистості, основою якого є «теорія особистісних рис». Для цього він спробував виділити смислові основи англійської мови, що описують особистість. З цією метою він скористався словником Г. Олпорта та Х. Одберта, що налічує приблизно 18 тисяч слів, які описували людину. За рахунок об'єднання синонімів список було звужено до 4505 слів. Згодом шляхом укрупнення Р. Кеттелл виділив 160 слів, вважаючи їх базовими (англійська мова) для опису особистості. Він доповнив список ще 11 термінами з наукового словника і отримав 171 «описову змінну». Після

цього згрупував риси у два класи: *поверхневі* (вторинні) та *породжуючі* (первинні, початкові) [8; 9].

Поверхневі риси, на його думку, формують кореляційні біполярні плеяди, що виділилися в результаті спостереження або психологічного експерименту. Поверхнева риса є типовою для окремих ситуацій, проте не здатна охарактеризувати особистість.

Породжуючі (первинні) риси – це узагальнені риси особистості, джерело або причина тих кореляційних зв'язків, що спостерігаються. Породжуюча риса визначається як фактор. На думку Р. Кеттелла, поверхневі та породжуючі риси є елементами структури особистості, але при цьому лише фактор є справжньою мірою оцінювання особистості.

Для вивчення поверхневих та породжуючих рис Р. Кеттелл використовував три методи: «L-дані», «Q-дані», «T-дані».

Потрібно більш детально розглянути *особливості здійснення цього дослідження* [9]. Для збору та накопичення первинної інформації про особистість та методи її вимірювання Р. Кеттелл використав *три основних джерела інформації*.

Перший метод «L-дані» («Life data») – це реєстрація та оцінка життєвих критеріїв поведінки людини на основі спостереження за нею експертів. Найчастіше їх отримують за допомогою реєстрації реальної поведінки людини у повсякденному житті та формалізації оцінок експертів, які спостерігають поведінку респондентів за певних ситуацій упродовж певного періоду часу.

«L-дані» застосовуються для визначення тих ознак поведінки, що потребують виміру. Однак це джерело інформації про особу має низку *недоліків*:

- сприйняття людини завжди трохи викривлене (спотворено) у зв'язку з особливостями особистості експерта;

- на оцінку впливають відносини між респондентом та експертом (хороші чи погані, типу «керівник – підлеглий»);

- потрібно спеціально навчати експертів та виділяти час для спостереження за респондентами.

Другий метод «Q-дані» («Question data») – це інтроспективні, другорядні, самооцінні спостереження. У випадку, коли «Q-дані» є не лише суб'єктивною оцінкою, але й певним чином валідизовані з життєвими показниками («L-даними»). Їх називають Q (L)-даними. «Q-дані» отримують за допомогою опитувальників та інших методів самооцінок. Завдяки простоті інструментальних конструкцій та простоті отримання інформації «Q-дані» займають центральне місце в особистісних дослідженнях. «Q-дані» також схильні до викривлення (спотворення). Причини спотворення містять пізнавальний та мотиваційний характер і *залежать від рівня самооцінки* випробуваного.

Третій метод «T-дані» («Objective test data») – це дані об'єктивних тестів з контрольованою експериментальною ситуацією. Їх отримують за результатами об'єктивного вимірювання поведінки без звернення до самооцінок або оцінок експертів. На «T-дані» Р. Кеттелл покладав надії, оскільки вони мають високу

надійність та валідність. Учений наголошував, що якими б характерними не видалися людські вчинки, умовисновки про людину недостатньо обґрунтовувати лише спостереженнями. Вони мають бути співставлені та сумірні з даними самооцінок, а також із результатами об'єктивних тестових вимірювань.

Розглянемо *детальніше особливості здійснення цього дослідження* [3; 8; 9]. Так, Р. Кеттелл спочатку оснований на «L-даних», отриманих Г. Олпортом і Х. Одбертом у 1936 році. Ці автори на основі ретельного аналізу англійської лексики виділили 17953 визначень, за допомогою яких можна описати особливості поведінки людини. З них було відібрано 4,5 тисячі слів, що явно позначають риси особистості, а також важливі та стійкі характеристики поведінки. У 1946 р. Р. Кеттелл здійснив спробу зменшити це число до раціональної величини, використовуючи статистичні методи факторного аналізу.

Р. Кеттелл *проаналізував* 4505 термінів особистості та *розділив* їх на синонімічні групи. З кожної такої групи він відібрав по одному терміну, що виражає, на його думку, основний смисловий зміст відповідної синонімічної групи.

Таким чином, він *скоротив список особистісних ознак до 171*. Для подальшого скорочення Р. Кеттелл *скористався послугами* великої групи експертів, які оцінювали ступінь знайомства з кожної з 171 характеристики особистості.

Для з'ясування групової експертної думки суддів Р. Кеттелл *провів взаємну кореляцію оцінок* і *виділив 36 кореляційних плеяд*, усередині яких знаходилися високо-корелюючі характеристики, які виражали одні й ті самі судження. Як і очікувалося, плеяди містили пари членів, що мали високі, негативні кореляції, наприклад, «балакучий/мовчазний», «довірливий/підозрілий», «веселий/сумний» тощо. Таким чином, Р. Кеттелл *отримав набір із 36 біполярних назв*, що *потім розширив до 46 пар* за допомогою включення спеціальних термінів, узятих з робіт інших дослідників.

Потім для кожної біполярної пари характеристик було *складено робочі визначення*. Це необхідно для навчання експертів і формування у них єдності думок. Потім у низці досліджень з використанням біполярних прикметників було встановлено, *що простір «L-даних» може бути скорочено до 12–15 факторів*. Отримані за допомогою «L-даних» фактори підтвердили існування таких психологічних концепцій, як екстра-інтроверсія, самоконтроль тощо. Ці результати *мають значущість* для теорії особистості, але *мало-придатні* для практичного використання, так як *організувати масове вимірювання за допомогою одних і тих самих експертів не уявляється можливим*. Тому було здійснено перехід від досліджень «L-даних» до досліджень «Q-даних».

Фактори, що виділені на підставі «L-даних», було названо буквами латинського алфавіту, починаючи з «А», а фактори, виділені на підставі «Q-даних», буквою «Q» з числовими індексами – арабськими і римськими [8; 9].

Особливості та результати використання математично-статистичного аналізу у дослідженнях Р. Кеттелла

На основі використання Р. Кеттеллом математично-статистичного аналізу емпіричних даних його дослідження було отримано:

– за результатами факторизації матриць кореляції «L-даних» – 15 факторів індивідуально-типових особливостей людини;

– за результатами кореляції «Q-даних» – 19 надійних факторів, уже відомих з «L-даних», від зовнішніх експертів;

– за результатами кореляції «Т-даних» – 4 фактори, що виділено з даних, отриманих за допомогою застосування опитувальників.

Факторний метод полягає у математичному аналізі кореляцій усередині певної групи емпіричних даних. Фактор – це змінна або параметр, що визначається явищами, що їх насичують. Однак Р. Кеттелл застосовував факторний аналіз не для впорядкування отриманих даних, а як метод, що дозволяє виявляти основні вихідні властивості особистості. Важливо зазначити, що підпорядковані факторам явища особистості у Р. Кеттелла не ієрархізовані та належать до різних сфер психіки та діяльності. Зокрема, у факторах представлено темпераментні та характерологічні

рис, що відображають певну реальну систему узгальнених рис особистості [8].

Особистість описується Р. Кеттеллом як сукупність первинних особливостей особистості, що визначають її внутрішній зміст і поведінку. Для цього використовуються 16 функціонально незалежних та психологічно змістовних вимірів. Кожен фактор має умовну назву та передбачає стійкий імовірнісний зв'язок між окремими рисами особистості [9].

У таблиці 1 подано біполярні назви шкал базових рис особистості першого та другого рівня [3; 9].

На основі якісного та кількісного аналізу змісту особистісних факторів та їхніх взаємозв'язків може бути виділено наступні **блоки факторів** [8; 9].

1. *Інтелектуальні особливості*: фактори В, М, Q1.
2. *Емоційно-вольові особливості*: фактори С, G, I, O, Q3, Q4.
3. *Комунікативні властивості й особливості міжособистісної взаємодії*: фактори А, Н, F, E, Q2, N, L.
4. *Адекватність самооцінки*: фактор MD.

Детальніше це питання розкриємо у наступній публікації цього видання, у процесі ознайомлення з інформаційно-смісловим компонентом дослідження.

Таблиця 1

Біполярні назви шкал базових рис особистості першого та другого рівня

Шкала	Русскоязычный вариант названия шкали	Україномовний варіант назви шкали
БАЗОВІ РИСИ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОГО РІВНЯ		
Фактор А	«замкнутость – общительность»	«замкнутість – товариськість»
Фактор В	«низкий интеллект – высокий интеллект»	«низький інтелект – високий інтелект»
Фактор С	«эмоциональная нестабильность – эмоциональная стабильность»	«емоційна нестабільність – емоційна стабільність»
Фактор Е	«подчиненность – доминантность»	«підпорядкованість – домінантність»
Фактор F	«сдержанность – экспрессивность»	«стриманість – експресивність»
Фактор G	«низкая нормативность поведения – высокая нормативность поведения»	«низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки»
Фактор Н	«робость – смелость»	«боязкість – сміливість»
Фактор І	«жесткость – чувствительность»	«жорсткість – чутливість»
Фактор L	«доверчивость – подозрительность»	«довірливість – підозрілість»
Фактор М	«практичность – мечтательность»	«практичність – мрійливість»
Фактор N	«прямолинейность – дипломатичность»	«прямолінійність – дипломатичність»
Фактор О	«спокойствие – тревожность»	«спокій – тривожність»
Фактор Q1	«консерватизм – радикализм»	«консерватизм – радикалізм»
Фактор Q2	«конформизм – неконформизм»	«конформізм – неконформізм»
Фактор Q3	«низкий самоконтроль – высокий самоконтроль»	«низький самоконтроль – високий самоконтроль»
Фактор Q4	«расслабленность – напряженность»	«розслабленість – напруженість»
БАЗОВІ РИСИ ОСОБИСТОСТІ ДРУГОГО РІВНЯ		
Фактор F1	«низкая тревожность – высокая тревожность»	«низька тривожність – висока тривожність»
Фактор F2	«интроверт – экстраверт»	«інтроверт – екстраверт»
Фактор F3	«нейротизм – эмоциональная стабильность»	«нейротизм – емоційна стабільність»
Фактор F4	«конформность – корковый контроль»	«конформність – кортикальний контроль»

Форми та варіанти опитувальників тесту Кеттелла

Р. Кеттелл створював різні *модифікації факторних моделей*, з різною кількістю факторів, що входять до них. Різні форми 16 PF опитувальника є *популярним засобом експрес-діагностики особистості*. Вони використовуються за ситуацій, де необхідні знання індивідуально-психологічних особливостей людини. Однак більш відомою стала класична 16-факторна модель [8].

Розглянемо *декілька варіантів опитувальників Р. Кеттелла*, що спеціалізовані для різних вікових та професійних груп. *Кожен із них містить різну кількість питань та факторів, але побудовано їх за єдиним принципом*. Питання, пов'язані з тим чи іншим фактором, використовуються в різних шкалах певну кількість разів.

Розглянемо хронологію публікацій різних форм та варіантів англomовних опитувальників багатofакторного тесту Кеттелла 16 PF (Cattell test, 16 PF):

- у 1949 р. вперше Р. Кеттеллом була опублікована (**форма А, В**) в Інституті з перевірки здібностей особистості (JPAT);

- у 1956–1957 рр. з'явилося друге видання (**форма С, D**), доповнене новими розробками;

- у 1961–1962 рр. опубліковано третє видання (**форма Е, F**), що можна було використовувати як самостійне керівництво до опитувальника.

У 1970 р. було опубліковано посібник, з яким, за висловом, Р. Кеттелла, «можна працювати в повній мірі» [9].

Існує *шість основних модифікацій опитувальника* – форми: А і В (187 питань), С і D (105 питань), Е і F (128 питань). Також було розроблено *14-факторний підлітковий, 12-факторний дитячий та 13-факторний скорочений дорослий* варіанти особистісного опитувальника 16 PF. Для їх інтерпретації використовуються спеціальні, спрощені та скорочені алгоритми підрахунку. У нас в країні *частіше використовують форми А і С* [3; 8; 9].

Адаптація та стандартизація тесту Р. Кеттелла 16 PF

Розглянемо декілька спроб адаптації та стандартизації різних варіантів форм (версій) тесту-опитувальника Р. Кеттелла 16 PF. У нашій країні використовуються адаптовані російськомовні варіанти тесту-опитувальника Р. Кеттелла, які пройшли стандартизацію, а також у яких було визначено валідність та надійність діагностики. *Однією зі спеціальних процедур визначення валідності та надійності діагностики застосовувався кореляційний аналіз*.

Форма С. Адаптацію варіанту опитувальника Р. Кеттелла 16 PF (версія С – *скорочений варіант*), що складається з 105 питань, *було здійснено* у 1972 р. дослідницькою групою Е. Чугунової (А. Капустіною, Л. Мургулець та Н. Чумаковою) на кафедрі соціальної психології Ленінградського Державного Університету під керівництвом І. Палея. Переклад й адаптація методики відбувався за його консультацією [2; 3].

Стандартизація відбувалася за *декілька етапів* у різних регіонах країни (у 12 містах) *на вибірці* людей різних спеціальностей, з *урахуванням* їхнього статусу та віку (1 200 осіб), а також на вибірці людей, чия професія є ідеальною моделлю професійної спрямованості типу «людина – людина». Після пілотажного дослідження за методикою Р. Кеттелла *певні питання-твердження були адаптовані* відповідно до прийнятих на теренах СРСР соціальних норм. На різних етапах дослідження тесту Р. Кеттелла було *визначено* зовнішню, *теоретичну* (концептуальна, факторна, оціночна) та *практичну* валідності **форми С**.

Форма А. Популярний опитувальник для оцінювання індивідуально-психологічних особливостей особистості. *Стандартизований багатofакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла 16 PF* (версія А) містить 187 питань та оцінює особистість за 16 факторами. *Адаптований варіант* тесту-опитувальника на російськомовній вибірці розроблено В. Похилько, А. Соловейчиком, А. Шмельовим. Тест призначено для обстеження осіб з освітою не нижче 8–9 класів [1].

У наших дослідженнях «формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності» та «науково-методичного забезпечення конкурентоздатності особистості у швидкозмінних умовах» для визначення параметру «індивідуально-психологічних особливостей особистості» використано варіант тесту-опитувальника Р. Кеттелла 16 PF – **форму А** (187 питань), який буде ретельно описано у наступних публікаціях цього видання.

Діагностичні та корекційні можливості та обмеження тесту Р. Кеттелла 16 PF

Діагностичні можливості. Розглянемо *діагностичні можливості* названої методики. Опитувальник Р. Кеттелла є багатомірною методикою, що *оцінює* загальні властивості нормальної особистості, *описує* особистісну структуру людини. Тест є універсальним, практичним і *надає* багатогранну інформацію про особистість. Питання відображають звичайні життєві ситуації.

Корекційні можливості. За допомогою цієї методики *можна визначити* певні аспекти особистісних проблем, *знаходити* корекційні механізми для розв'язання особистісних проблем, а також внутрішні ресурси для компенсації тих якостей. Їхня відсутність утруднює процес адаптації та соціальної (навчальної, професійної) інтеграції.

Діагностичні обмеження. Коефіцієнти надійності факторних показників для будь-якої окремо взятої форми 16 PF досить низькі. Навіть для двох форм коефіцієнта надійності, що визначаються методом паралельних форм, вони мають значення приблизно 0,5, а методом повторного тестування через тиждень або менше – не вище 0,8.

Р. Кеттелл інтерпретував фактори еkleктично, використовуючи поняття з інших теорій особистості. Йому не вдалося визначити особливості взаємодії факторів у цілісній особистості, а також їх взаємозв'язок

у регуляції поведінки людини. Тому властивості особистості, виділені ним, необхідно сприймати як попередні.

Для вивчення динамічних факторів (мотивів, потреб, інтересів, цінностей) необхідно застосовувати інші методи. Це потрібно враховувати за інтерпретації, тому що реалізація у поведінці особистісних рис і установок залежить від актуальних потреб та характеристик життєвої ситуації.

Вікових меж застосування форми С тесту Р. Кеттелла практично немає. Однак необхідно здійснювати певні вікові коригування, що стосуються основних особистісних факторів тесту. Зазначається, що з віком інтелектуальні показники за фактором В знижуються. Це підтверджується дослідженнями вітчизняних учених [2; 3; 8; 9].

Незважаючи на можливість самостійного використання методики, коефіцієнт передбачуваності та діагностики психологічних, професійних властивостей особистості збільшиться стане більш точним, якщо буде реалізовано комплексний підхід до вивчення особистості. Це дозволяє доцільно використовувати: по-перше, її діагностичне призначення; по-друге, прогностичне значення; по-третє, дозволяє використовувати її під час психологічного опису особистості, що містить не лише опис, а й аналіз різних властивостей в індивідуальній своєрідності, взаємозв'язку, взаємобумовленості та генезі. Під комплексним підходом розуміється врахування конкретного виду діяльності та соціальних факторів.

Р. Кеттелл вказував на можливість мотиваційних викривлень відповідей (наголошуючи на мотиваційній лабільності тесту), а також на вплив на результати дослідження різного ступеня самопізнання індивіда та індивідуальні відмінності у сприйманні вербально визначеної стимульної ситуації.

Проте за умови правильності та об'єктивності відповідей існують методологічні слабкі сторони опитувальника:

- наперед визначена позиція дослідника: він виділяє ознаки, які вважає значущими, оскільки вони містять історичне, соціальне, культурне відображення;
- можливість суб'єктивного викривлення смислу питання, відсутність шкали або точки відліку (тому одні досліджувані перебільшують певні якості, інші – применшують).

За оцінкою окремих дослідників, ці моменти можуть вносити неточності у результати дослідження, а також можуть бути нівельовані за масовості матеріалу. Це означає, що методика не може використовуватись окремо для оцінювання індивідуальних випадків, для чого вони створювалася. У роботі за цією методикою можна виділити загальні для групи фактори. Однак спроби побудувати з цих факторів типотворювальну структуру індивіда не виправдовуються, тому що виникає суперечність між усередненою статистикою та спрямованістю на тип [1; 2; 3; 8; 9].

Сфера застосування

Методика Р. Кеттелла широко використовується у психодіагностичній практиці як за кордоном, так і

у нашій країні. *Його опитувальник є універсальним і практичним, надає багатогранну інформацію про індивідуальність людини.* Методика може використовуватися для різнобічного та поглибленого вивчення особистості, її характеру, темпераменту, інтелекту, емоційних, вольових, моральних, комунікативних та інших особливостей. Необхідно зазначити, що опитувальник діагностує риси особистості, але не мотиваційно-потребнісну сферу (мотиви, потреби, інтереси і цінності), що вимагає застосування інших методик.

Найбільшого поширення опитувальник отримав у сферах:

- професійного відбору персоналу та управління різних рівнів, розстановки кадрів у організаціях та виробництві;
- профорієнтації, профконсультацій та самовизначення;
- діагностики професійно важливих якостей;
- дослідження індивідуальних та поведінкових відмінностей;
- сімейного консультування;
- наукових досліджень в організаційній, педагогічній та віковій, юридичній, медичній психології, у спорті тощо.

Ця методика може застосовуватися як у групі, так і індивідуально, як у блоці з іншими методиками, так і самостійно. Для якісної та прогностичної інтерпретації досліднику потрібен певний досвід роботи з методикою.

Дослідження за методикою здійснюється порівняно швидко (час дослідження коливається від 20 до 50 хвилин), що є зручним у груповому дослідженні.

У нашому дослідженні використано опитувальник форми А, що складається з 187 питань, кожне з яких пропонує три варіанти відповідей (а, b, с).

Детально розглянемо це питання у наступному номері.

Продовження у наступному номері.

У наступній серії публікацій цього видання пропонуємо розглянути:

- у **2 частині** – інформаційно-смісловий компонент цього дослідження;
- у **3 частині** – діагностично-інтерпретаційний і прогностичний компоненти дослідження з – використанням тесту Р. Кеттелла (форма А);
- у **4 частині** – опис алгоритму проведення, аналізу та інтерпретації результатів дослідження;
- у **5 частині** – структурно-змістовий аналіз латентних факторів особистісної детермінації «інноваційності»;
- у **6 частині** – психологічні відмінності персоналу освітніх організацій з позитивною та негативною інноваційністю;
- у **7 частині** – використання тесту Кеттелла у дослідженні (форма С) тощо.

Продовження публікації у наступному номері.

Ми будемо Вам вдячні за зворотний зв'язок за адресою: nika777vera@mail.ru

Використані літературні джерела

1. *Батаршев А. В.* Диагностика пограничных психических расстройств личности и поведения [Текст] / А. В. Батаршев. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2004. – 320 с. – С. 112–168.

2. Комплексная социально-психологическая методика изучения личности инженера [Текст]: учеб. пособие / Э. С. Чугунова, В. А. Чикер, С. М. Михеева и др.; под ред. Э. С. Чугуновой. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. – С. 56–68.

3. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла [Текст]: учебно-методическое пособие / А. Н. Капустина. – СПб.: Речь, 2007. – 100 с. – (Серия: «Практикум по психодиагностике»).

4. *Чудакова В. П.* Управлінська компетентність керівників з формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах освітнього середовища профільної школи [Текст] / В. П. Чудакова // Управління школою. Видавнича група ОСНОВА, 2012. – № 19–21 (355–357) липень. – С. 10–20.

5. *Чудакова В. П.* Інтегральна характеристика «індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольова сфера особистості» – критерій сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості [Текст] / В. П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 9 (40) вересень. – С. 38–45.

6. *Чудакова В. П.* Психологическая готовность к инновационной деятельности как фактор конкурентоспособности личности в быстро изменяющихся условиях [Текст] / В. П. Чудакова // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. – 2015. – № 2. – С. 1–13.

7. *Чудакова В. П.* Психолого-организационная технология формирования готовности к инновационной деятельности как средство развития конкурентоспособности личности [Текст] / В. П. Чудакова // Международна научна школа «Парадигма». Лято-2015. – В 8 т. – Т. 4: Психология: сборник научни статии / под ред. А. В. Берлов, Л. Ф. Чупров. – Варна: «Центр за научни изследвания и информация «Парадигма» ЕООД БЪЛГАРИЯ. ЦНИИ «Парадигма», 2015. – 414 с. – С. 393–401.

8. 16-факторный личностный опросник Р. Б. Кеттелла. (Методика многофакторный опросник Кэттелла / Тест Кеттелла 187 вопросов / Опросник Кеттелла 16 pf) Форма А. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psycabi.net/testy/293-16-faktornyj-lichnostnyj-oprosnik-r-b-kettella-metodika-mnogofaktornyj-oprosnik-kettella-test-kettela-187-voprosov-test-ketela-16-pf#ixzz3WT0mku5x>

9. Методика многофакторного исследования личности Кэттелла. Источник: Материал Psylab.info – энциклопедии психодиагностики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://psylab.info/Методика_многофакторного_исследования_личности_Кэттелла